

УДК 316

АНТИКРИЗОВЕ ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ В КОНТЕКСТІ ПОДОЛАННЯ ПРОБЛЕМИ БІДНОСТІ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

Мельниченко А.А.

кандидат філософських наук, доцент, директор Науково-дослідницького центру прикладної соціології «Соціоплюс» НТУУ «КПІ»

Мельниченко С.В.

аспірантка та викладач кафедри філософії НТУУ «КПІ»

Бондаренко А.І.

магістрантка 6-го курсу факультету соціології і права НТУУ «КПІ»

В статті автори на основі результатів різних соціологічних досліджень розглядають антикризове державне управління як основний інструмент подолання проблеми бідності.

In this article the authors, based on the results of various sociological studies, discuss the crisis governance as a key tool to overcome poverty.

В статті автори на основі результатів різноманітних соціологічних досліджень розглядають антикризове державне управління як основний інструмент подолання проблеми бідності.

Ключові слова: криза, антикризове державне управління, бідність.

Актуальність дослідження. Тематика соціально-економічної кризи та бідності на сьогоднішній день продовжує залишатися актуальною та має глобальний характер. Ведучи мову про нинішню світову кризу, окремі дослідники стверджують, що вона є найглибшою за останні півстоліття, адже спад виробництва та коливання на фінансовому ринку відчутно вдарили по добробуту населення всього світу.

Нашій державі не вдалося уникнути впливу глобальної економічної кризи, але ситуація ускладнювалася, окрім суто економічних чинників, ще й політичними. Представники державної влади в Україні на період розгортання економічної кризи не були спроможні (не вміли, не могли чи не хотіли) організувати систему ефективних заходів з її подолання. Коли уряди більшості країн шукали ефективні шляхи виходу з кризи, в Україні продовжувалася політична вакханалія.

Відзначимо, що кожна держава обирає свої шляхи подолання кризових явищ в економічній, соціальній чи політичній сфері, спираючись на власний і світовий досвід, наявні ресурси та політичну волю. Створюючи антикризові програми досить часто посадовці та експерти зосереджують увагу саме на регулюванні фінансово-економічної сфери держави, у той же час питання соціальної сфери можуть залишитися невирішеними або відкладеними на невизначений термін. З одного боку – все вірно, адже економіка виступає базисом, який визначає всі надбудовні елементи і тому слід, у першу чергу, оздоровлювати саме її. Але, з іншого боку, в світовій практиці є приклади антикризових програм, результатом яких стало пом'якшення не лише негативних

економічних наслідків кризових ситуацій у країні, але також успішне вирішення проблем у соціальній сфері.

Видається дивним той факт, що соціологія і філософія управління належним чином не "переймаються" обґрунтуванням феномену антикризового управління, віддаючи першість економічним наукам. В цьому сенсі напевно правий І.Валерстайн, який ведучи мову про сучасний стан соціології вважає, що "система знання також знаходиться в умовах кризи". Отже, на сьогоднішній день вельми актуальною залишається соціологічна рефлексія феномену антикризового державного управління в контексті вирішення основних соціальних проблем. Адже подолання складних і багатоаспектних кризових станів передбачає удосконалення управлінської діяльності, надання їй антикризового спрямування, що, в свою чергу, передбачає відповідне наукове обґрунтування.

Метою даної статті є з'ясування ролі та місця антикризового державного управління у вирішенні проблеми бідності.

Згідно з поставленою метою планується вирішення низки **завдань**, а саме: провести огляд основних теоретичних підходів до аналізу антикризового державного управління; з'ясувати основні соціологічні підходи до оцінювання рівня бідності в Україні в період нинішньої економічної кризи; визначити шляхи вирішення проблеми бідності в контексті використання інструментів антикризового державного управління.

Ступінь розробки проблеми. Сьогодні є достатня кількість праць як в зарубіжній, так і у вітчизняній науковій літературі, яка стосується антикризового управління підприємствами. Разом з тим, питання

антикризового державного управління в контексті вирішення основних соціальних проблем залишаються ще маловивченими.

Викликають неабиякий інтерес праці сучасних російських дослідників М. Туніка, Г. Гамзаєвої, П. Советова, Є. Феодосіаді, П. Ушанова, Е. Короткова, Г. Соколова, Т. Аверіної, В. Львовчіна, І. Набіуліна, С. Валдайцева, М. Бичкової, Я. Веберової, Г. Афанасьєва, В. Гасникова, Н. Трубіної, Д. Бастратової та багатьох інших, в яких розкривається розуміння антикризового управління, у тому числі й на рівні держави.

Відзначимо, що на теренах колишнього СРСР тема кризових явищ в економіці ґрунтовно не досліджувалася. Більш того, у тогочасному політичному словнику відзначалося, що «у СРСР і в інших соціалістичних країнах кризи назавжди усунені. У цьому полягає одна з найбільших переваг соціалістичної системи господарювання перед капіталістичною». Треба визнати, що така позиція була сформульована достатньо самовпевнено і дещо поспішно. Але зважаючи на те, що така теза була більш ідеологічною, ніж теоретичною, в контексті існуючої «політичної парадигми» вона мала право на існування. Хоча ще в статті В.Леніна «Уроки кризи», опублікованій в 1901 році в газеті «Іскра», обґрунтовувалася цілком слушна думка щодо можливості передбачення криз на основі знання закономірностей розвитку капіталістичної суспільно-економічної формації. Розмірковуючи над наслідками кризи, що спалахнула на рубежі XIX та XX ст. В.Ленін намагався дати відповідь на поставлене ним запитання про причини криз: «Від чого ж залежить ця жахлива хронічна хвороба капіталістичного суспільства, яка повертається так правильно, що її можливо передбачити?» [1] Радянська дослідниця М. Нечкіна, вважала кризою певний «стан, що передує соціальній революції не тільки співпадінням таких явищ у суспільному житті як голод, епідемії, стихійні лиха та війни, але й свідченням виснаження базису пануючої формації, що не може вирішити згадані проблеми» [2].

Науково-практичні розробки з даної проблематики в Україні почали з'являтися лише з проголошення незалежності. Тому це, деякою мірою, пояснює відсутність необхідного досвіду реалізації антикризових програм у практиці державного управління в Україні. А практична потреба у застосуванні заходів у боротьбі із кризовими явищами у державі залишається і зростає, вона не залежить від того, наскільки висвітлені теоретичні аспекти антикризового державного регулювання вітчизняними дослідниками.

Основна частина. Сам термін «криза» має грецьке походження і означає вирішення, поворотний пункт, завершення. Розглядаючи етимологію слова криза, можна зрозуміти його змістовне наповнення. Криза – це переломний момент в розвитку, перехідний стан, нестійке становище, це граничне загострення суперечностей в соціально-економічній системі, розузгодженість діяльності економічної, соціальної, політичної та інших підсистем. Одним словом, як відзначав відомий радянський науковець і політичний діяч, а також засновник тектології – всезагальної організаційної науки, О. Богданов, «криза – це порушення існуючої рівноваги і перехід до нової рівноваги» [3].

Іноді висловлюється думка, що «криза виникає як результат накопичення великої кількості суперечностей і тоді останні стають неприйнятними для даної системи управління й вимагають зміни, переходу на інший рівень. У цьому випадку криза стає позитивним явищем, так як допомагає оновленню організації (в нашому випадку - державі), позбавляє її від усього застарілого і, що найголовніше, – провокує це оновлення» [4].

Останнім часом з'явилися деякі наукові розробки у сфері антикризового менеджменту, які привертають увагу своєю інноваційністю. Але поняття цього явища визначається і розглядається авторами досить неоднозначно.

Так автори С. Беляєв, Г. Базаров, Л. Бєлих вважають антикризове управління, насамперед, категорією мікроекономічною, яка відображає суспільні відносини, котрі складаються на рівні підприємства при його оздоровленні або ліквідації» [5]. З такою позицією дуже важко погодитися, адже антикризове управління має більш широкий зміст і справді може розглядатися як на мікро-, так і на макрорівні.

В свою чергу, російська дослідниця А. Грязнова, обґрунтовуючи іманентні ознаки антикризового управління вважає, що воно має комплексний, системний характер і спрямоване на запобігання або усунення несприятливих явищ за допомогою використання всього потенціалу сучасного менеджменту, розробки і реалізації спеціальної програми, яка має стратегічний характер і дозволяє усунути тимчасові труднощі, зберегти і примножити ринкові позиції за будь-яких обставин, спираючись в основному на власні ресурси [6].

На думку українського професора Л. Лигоненка, антикризове управління являє собою спеціальне, постійно організоване управління, націлене на найбільш оперативне виявлення ознак кризового стану та створення відповідних умов для

його своєчасного подолання з метою забезпечення відновлення життєдіяльності системи [7].

Тобто, як ми бачимо, визначення антикризового управління мають між собою певні відмінності: одні автори роблять акцент на мікро-, інші – на макросередовищі. Але варто погодитися з думкою Стівена Фінка, який в своїй книзі пише, що кожний керівник «повинен дивитися в майбутнє і планувати його, вважаючи кризи настільки ж невідворотними, як смерть і податки, і не через слабкість та страх, а навпаки, - для набуття сили» [9].

Підводячи підсумок щодо розгляду самого поняття антикризового управління можна вказати, що антикризове управління в широкому сенсі – всезагальна управлінська діяльність, яка спрямована на переведення соціально-економічної системи з її нестійкого стану (стагнація, колапс) у рівноважний, збалансований стан. Особливістю такого менеджменту є надзвичайно висока міра невизначеності внутрішнього та зовнішнього середовища організації. У вузькому сенсі антикризове управління – це короткострокові управлінські дії в масштабах всієї системи або достатньо тривалі управлінські дії в одному з її елементів, який знаходиться в перехідному стані [8, 16]. З впевненістю можна говорити, що антикризове державне управління – це таке управління, яке забезпечує сталий (стійкий) розвиток держави та її регіонів і спрямоване на взаємне узгодження економічної, соціально-інституціональної та екологічної складової.

Гостра потреба в поточному антикризовому державному управлінні виникла як відповідна реакція суспільства і держави на ситуацію, коли традиційні управлінські методи виявилися неефективними. Але необхідність такого роду управління відчувалася ще задовго до виникнення кризи.

Ведучи мову про соціально-економічну кризу, ми одночасно торкаємося питання рівня життя кожного, хто відчув на собі вплив кризових явищ у державі, оскільки будь-які нестабільності економіки країни б'ють, у першу чергу, по добробуту її громадян. Можна сказати, що між кризою в державі та добробутом громадян існує стійкий кореляційний зв'язок. За даними ООН кількість людей у світі, які проживають в день на суму менше ніж \$1,25, складала у 2005 році 1,4 мільярд, що у порівнянні із 1990 роком знизилася (вона складала 1,8 мільярд). Хоча таке зменшення має доволі відносний характер, адже купівельна спроможність американської валюти за цей час теж суттєво знизилася. На сьогоднішній день кількість людей у світі, які проживають

за межею бідності все ще перевищує 1 мільярд, частина яких – саме наші співвітчизники. За прогнозами ООН ближчим часом очікується зростання кількості бідного населення в світі, і одна з причин тому – економічна криза. «До 2015 року кількість дітей, що вмирають у віці до п'яти років, може збільшитися ще на 1,2 млн., а кількість учнів, які не отримали початкову освіту, - на 350 тисяч», - сказав голова Світового банку Р.Зеллік. Загалом, за даними Світового банку, людей, які голодують, у світі стало більше у 2009 р. на 40 млн. осіб.

Успішний розвиток держави залежить від того, наскільки вміло будуть закладені тенденції її соціально-економічного розвитку. Неможливо вирішити одну проблему, забувши про іншу. У державному управлінні, безсумнівно, комплексний підхід є необхідним. Поразки у боротьбі з бідністю зараз – це втрачені можливості процвітання держави у майбутньому, адже бідність – це причина загублених дитячих талантів, нереалізованих здібностей людини, відсутність бажання творити. Людина, яка не може себе прогодувати та вдягнути на достатньому рівні, навряд чи часто замислюватиметься про ноу-хау.

Держава, яка здатна забезпечити тенденції зростання добробуту її громадян, закладає фундамент для високого рівня освіти та забезпечує науково-технічний прогрес, вирішуючи основні проблеми. При цьому, особливої однозначності в цьому питанні все ще не має. Адже, на думку Л. Хижняк: «хоча регулююча роль держави в соціально-економічному житті рельєфно проявилася і набула в розвинених країнах світу зрілих форм, питання про її місію як організатора економічного життя, основні напрямки й інструменти державної соціально-економічної політики все ще дискутуються» [10].

З огляду на вищенаведене, варто погодитися також з думкою, що внутрішня суперечність феномену державного регулювання може зумовлюватися тим, що воно покликане поєднувати суспільні й приватні інтереси, але його вплив не розповсюджується рівномірно на всі сфери економіки й неоднаковий для різних груп населення, які конкурують між собою з метою домогтися більш вигідних засобів державної економічної політики. Саме тому виникає необхідність досягнення балансу між суспільством, державою й ринком; вони розглядаються як фактори, котрі «в поєднанні з конфліктом інтересів між багатими і бідними країнами виявляються в різних підходах до приватизації, комерціалізації і реформ у державному секторі. Якщо їх не враховувати при

розробці соціально-політичного курсу, вони напевно заявлять про себе іншим, більш рішучим чином» [11].

Дослідження ролі антикризового менеджменту у боротьбі із бідністю зростає в умовах нинішньої глобальної кризи, адже нестабільність нинішньої фінансово-економічної ситуації у світі може звести нанівець досягнення у підвищенні рівня добробуту населення.

У період розгортання світової кризи чимало розмов велося про створення ефективної антикризової програми. Як результат в Україні у 2008 році було прийнято закон «Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України», яким передбачались стабілізація банківської системи та стимулювання інвестиційного попиту шляхом реалізації інвестиційних проектів; був створений Стабілізаційний фонд, який мав би фінансуватися за рахунок надходжень від приватизації державного майна та розміщення державних облігацій. Україна одержала фінансову допомогу від МВФ для стабілізації банківської системи. Але, на жаль, відчутних зрушень у покращенні економічної ситуації в країні не спостерігалось і не спостерігається. Лише за перше півріччя 2009 року кількість населення в Україні, яке проживало на суму меншу, ніж 5 \$ на день, зросла до 4,7 % у порівнянні з 4 % у 2008 році. У той час кількість наших співвітчизників, які проживали в місяць на суму меншу за визначений у нашій державі прожитковий мінімум, за прогнозами ООН, мала зрости до кінця 2010 року у порівнянні з 2008 роком на 6,9 % (з 20,3% у 2008 до 27,2 у 2010) [13].

Антикризові заходи, які були організовані в Україні, не були підкріплені конкретним механізмом виконання, вони мали більше декларативно-заспокойливий характер. Більш того, уряд України серед своїх антикризових заходів вжив один достатньо суперечливий і відверто непопулярний захід, а саме – «заморозив» підвищення заробітних плат працівникам бюджетної сфери, тим самим на тлі постійного підвищення цін призвівши окремі незахищені верстви населення (вчителів, лікарів) до ще більшого зuboжіння. На додачу звернемо увагу на те, що з точки зору соціальних інтересів державна підтримка фінансового сектору в принципі повинна відповідати інтересам усіх громадян, якщо результатом стане попередження знецінення збережень населення, збереження робочих місць тощо. Але придивившись уважніше, можна

помітити, що уряд позначав шлях виходу з кризи через вливання «нового вина» (ресурсів, отриманих від платників податків) у «старі бочки» (фінансові корпорації, що стояли на грані банкрутства).

Неможливість подолання кризи в Україні пов'язана з відсутністю антикризової програми як стратегії та чітко розробленого плану дій при наявності комплексу законів. Проблема розробки ефективних заходів державного регулювання в умовах глобальної фінансово-економічної кризи є однією з найбільш гострих на даний час. На думку багатьох українських дослідників, причиною стрімкого погіршення економічної ситуації в Україні є не лише глобальна криза, а також і неефективне державне управління. Відзначимо, що регулююча діяльність держави в економіці, особливо в період кризи, без визначення її цільової спрямованості стає неупорядкованою і не-прогнозованою. Дж.Б'юкенен переконаний, що економічні цілі реформ в країнах Центральної та Східної Європи по відношенню до соціального сектора діляться на п'ять основних груп: підвищення економічної ефективності; підтримка рівня життя окремої особистості та сім'ї; подолання нерівності; посилення соціальної інтеграції; підвищення ефективності адміністративного апарату [14].

При організації антикризової програми необхідно врахувати всі складові цього поняття, щоб мати повну картину дієвості заходів, направлених на боротьбу із кризою. В тому числі обов'язковим елементом має бути соціальна політика.

Основним суб'єктом соціальної політики є держава, а відтак – від форми державної політики у першу чергу залежить справедливий розподіл доходів населення, соціальне забезпечення та добробут кожного громадянина. Але сьогодні говорити про справедливість розподілу не доводиться, адже різниця у державному забезпеченні різних категорій громадян є разючою (доволі показовим в цьому сенсі є приклад пенсійного забезпечення).

У період соціально-економічної кризи спостерігається падіння обсягів виробництва, коливання на фінансовому ринку, що б'ють по добробуту громадян, викликаючи безробіття, зниження доходів населення. Наслідком цих змін є зростання рівня бідності у державі. У той час як пріоритетними питаннями для держави стає вирішення саме фінансово-економічних негараздів, на розробку нової стратегії соціальної політики не вистачає ні часу, ні коштів, і це питання відходить на другий план.

За даними соціологічного опитування, яке проводилося в Україні у лютому 2009

року, наслідки фінансової кризи вже тоді відчували на собі понад 90% українців, і лише 7% респондентів криза не торкнулася. Близько 80% опитаних відчували вплив кризи через зростання цін і тарифів, 44% – через зниження своїх доходів, 14% – в результаті затримок з виплатою заробітної плати або пенсії і ще 11% – після втрати роботи. Найбільший відсоток осіб, що втратили робоче місце, у вікових групах 18-29 років (20%) і 40-49 років (16%). У зоні ризику також опинилися робітники з середньою освітою, що не мають освітньої спеціальності (15%). Таким чином, протягом 2008-2009 років більшість українців відчували серйозний психологічний вплив від очікування наслідків світової кризи та проявів фінансової нестабільності в Україні. Крім того, впродовж всього періоду від початку кризи 90-х до перших ознак нової кризи в Україні соціологи фіксують таке явище, як занижена самооцінка населенням свого матеріального становища та надвисокі показники суб'єктивної бідності [15].

У світі застосовуються різні критерії вимірювання бідності, тому й показники її поширення є неоднозначними. Вони можуть варіюватися у залежності від рівня розвитку держави, регіону розміщення країни тощо. Тому про бідність говорять як про багатомірне поняття, яке має різні прояви.

У світі не існує єдиної методики вимірювання бідності. Поняття бідності є багатомірним, рівень бідності у країні може бути різним залежно від критерію, який був обраний за основу. У світовій практиці використовуються наступні критерії та підходи до встановлення рівня бідності.

Концепція абсолютної бідності була розроблена у другій половині XIX ст. англійськими соціологами-реформаторами (Ч. Бут, С. Раунтрі). За точку відліку вони брали змогу індивіда задовольнити свої основні потреби в їжі, одязі та житлі. Вимірювання абсолютної бідності може проходити через такі поняття як прожитковий мінімум, визначений у державі, і кошик базових продуктів. Якщо людина не може придбати цей кошик продуктів, то вона вважається бідною. Також може враховуватись енергетична цінність продуктів, які споживає людина щодня. Іншим критерієм є щоденні витрати людини, наприклад для країн Центральної та Східної Європи вони були прийняті на рівні 4,3 \$ до 2008 року і 5,05 \$ зараз.

Концепція відносної бідності (представниками якої є П. Таусенд, Т. Маршалл, А. Сен, Л. Рейнвотер) передбачає зарахування до бідних тих сімей, чиї доходи є істотно нижчими за середній суспільний стандарт добробуту і не дозволяють досягти рівня життя,

загальноприйнятого в даному суспільстві. Відносна бідність притаманна будь-якому суспільству. Найбільшу увагу її вивченню приділяють у розвинених країнах [16].

При вимірюванні відносної бідності враховується середній суспільний стандарт добробуту. Тобто межа відносної бідності вираховується найчастіше як 50%, 60%, 75% від середнього рівня доходу, тобто вона ілюструє рівень життя, який є нижчим за загально прийнятий у суспільстві.

Критерій ресурсної бідності характеризує бідність держави як нездатність забезпечити соціальну допомогу тим людям, які її потребують (у середньому - це 15% населення держави).

В соціологічному аналізі також використовується *критерій структурної бідності*. У цьому випадку вимірюється такий показник як частка доходу, що витрачає людина на харчування або на найбільш необхідні речі для забезпечення свого існування.

Суб'єктивний підхід у визначенні рівня бідності полягає у виокремленні бідних на основі самооцінювання. Цей підхід має як позитивні, так і негативні риси. За умов перехідних суспільств, коли великою є питома вага тіньового сектора економіки, і офіційна статистика не може врахувати реальних доходів більшості громадян, у такий спосіб можна отримати більш адекватні показники. Хоча, з іншого боку, суб'єктивні показники бідності дуже відрізняються. Люди, які мають більш задовільний рівень життя, можуть назвати себе бідними, бо їм здається, що їхні знайомі живуть краще або їх життя не відповідає тим нормам, що пропагують ЗМІ. Тим паче дійсно бідні прошарки населення такими можуть не назвати себе такими з причин сорому [17].

Самотужки людина, поставлена у відповідні соціальні умови, не завжди у змозі подолати бідність, особливо у період економічної кризи в країні. Іноді для цього їй необхідна допомога держави. Як було зазначено вище, сьогоднішня фінансово-економічна криза стала поштовхом до зростання кількості бідних у світі. За період з 2009 до 2010 року кількість бідних, які проживають на суму меншу, ніж 5 \$ на день, зросла приблизно на 2% в Україні [17]. Тому антикризова програма у нашій країні повинна мати конкретні цілі та передбачити, який вплив матиме її реалізація на добробут населення.

Варто відзначити, що держави ЄС мають домовленість про взаємодопомогу під час нинішньої економічної кризи, проте всі вони створили свої власні антикризові програми [18]. Україні потрібно також було б мати антикризову програму, яка б включала

досвід інших держав, проте враховувала особливості національного розвитку. Хоча з іншого боку, специфікою нашого типу господарювання в Україні та організації суспільного життя є те, що навіть наявність якихось нормативних актів не обов'язково означає, що їх будуть дотримуватися. Так може статися і з такого роду антикризовою програмою. Більш того, одним з перших указів діючого Президента України, був той, який спрямований на подолання бідності. Про результати сьогодні поки що мовчать.

Бідність в Україні є відмінною від бідності в інших країнах. У нашій державі бідними є люди, які працюють та навіть мають досить престижну роботу за європейськими мірками, але отримують «копійки» за свою працю. Звідси - хабарництво серед лікарів, викладачів, держслужбовців тощо. Такий феномен був детально описаний у статті Л.Петрової "Нові бідні" вчені: життєві стратегії в умовах кризи", яка була опублікована в журналі "Экономическая социология" ще в 2001 році. Прожитковий мінімум, визначений у державі, - вищий за мінімальну заробітну плату. І хоч кількість людей, які проживають на суму в місяць меншу за прожитковий мінімум, значно зменшилася за останні роки, проблема низької оплати праці залишається невирішеною, адже 78% населення у країні не дотягують до межі бідності у 17 \$, яка визнана у Західній Європі [17]. Робоча сила в Україні є достатньо дешевою. Тому необхідно забезпечити заходи по встановленню достойної заробітної платні, яка б гарантувала працівнику вихід із категорії бідних. У будь-якій державі в період економічних негараздів рівень реальної заробітної плати може знижуватися. У США в період кризи 1980 р. було зафіксоване зниження заробітної платні на 4,3%, а в 1991 р. – на 1%. Такі незначні коливання реальної заробітної платні зумовлюють збереження стабільності споживчого ринку та сприяють стабілізації економічної ситуації. Але в Україні ситуація має зовсім інший характер. Наприклад, зростання номінальної заробітної плати в Україні загалом у 2009 році зафіксовано на рівні лише 5,5% (для порівняння, у 2008 році – на 33,7%). У 2009 році, починаючи з 2002 року, відбулося скорочення реальної заробітної плати (з урахуванням коефіцієнту інфляції), до того ж, доволі різке – на 9,2%. Кращим свідченням суттєвого погіршення добробуту пересічного українця є також зниження у 2009 році на 8,5% показника реальних наявних доходів, що відображає сукупну негативну динаміку усіх видів фінансових надходжень у структурі доходів населення.

Більш того з початком кризи повернулося щорічне зростання обсягу заборгованості, що вже на початок 2010 року досягнув 1473,3 млн. грн. Найбільш різке зростання заборгованості відбулося у місті Києві, де її сума сьогодні збільшилася приблизно у 21 раз, порівняно з 2008 роком [15].

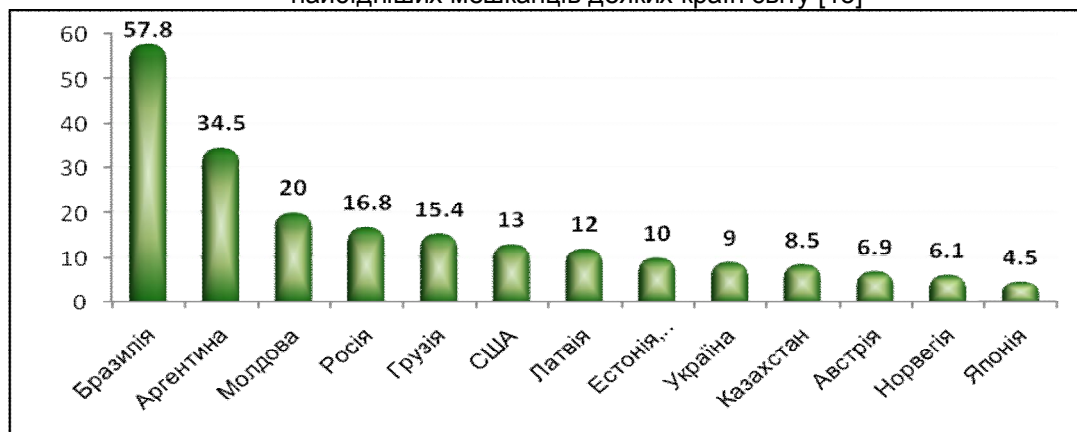
Для створення та реалізації антикризової програми роль державного управління є визначальною. Проте варто пам'ятати про значущість кожної людини у подоланні суспільних проблем. Держава повинна створювати умови для зростання добробуту громадян, реалізації їх потенціалу у суспільстві і виходу із бідності. Але і громадяни у свою чергу мають позбутися утриманських настроїв та перестати у всьому покладатися на державу. Неможливо плескати однією рукою, держава та громадяни повинні співпрацювати. Хоч на даний час важко уявити таку ситуацію у нашій країні, де, на жаль, процвітає корупція та безвідповідальність управлінців.

У період світової економічної кризи одним з антикризових інструментів є соціальні програми, які передбачають можливість для деяких людей вберегти себе не просто від зниження їхніх доходів, але від крайніх форм бідності. При цьому проблемою залишається адресність соціальної допомоги. Адже лише одна п'ята (тобто 20,6%) від тих домогосподарств, які отримують соціальну допомогу є бідними, у той час як рівень бідності в Україні 27% від усього населення [17]. В Україні в результаті економічних перетворень було створено клас багатих та клас бідних, проте сильний середній клас створити так і не вдалося.

З 2008 року спостерігається зростання кількості бідних серед сільського населення. В період економічної кризи мешканці сіл стали однією з найуразливіших категорій населення, що є сигналом до необхідності розвитку кожного регіону в цілому.

За офіційними даними сукупні витрати 10% найбагатших громадян України перевищували витрати 10% громадян із найнижчими доходами у 6,9 разів протягом 2004-2005 рр., а у 2008-2009 роках співвідношення збільшилося до 9 разів. Але враховуючи значну частину неофіційних доходів, які отримують наші громадяни, ці дані можуть не відповідати дійсності. Деякі дослідники стверджують, що співвідношення доходів багатих та бідних в Україні становить 30:1, для Японії 4,5:1, для Норвегії – 6,1:1 [15]

Рис 1. Співвідношення валових доходів 10% найбагатших до 10% найбідніших мешканців деяких країн світу [15]

Варто відзначити, що особливим показником оцінювання антикризового державного менеджменту є його ефективність. В цьому сенсі справедливою видається наступна теза: «щоб ефективно управляти розвитком будь-яких криз, необхідно чітко уявляти причини їх виникнення, фактори впливу і механізми їх реалізації» [19]. Частина з цих завдань може забезпечувати комплексний соціологічний моніторинг як складова системи державного управління, який відповідає на питання як про окремі причини, так і про сприйняття антикризових заходів населенням.

До речі, прикладом ефективного і якісного антикризового управління на державному рівні в даний час продемонстрував Китай. Втративши у зв'язку зі світовою кризою основні ринки збуту своєї продукції, Китай спрямував зусилля на зростання споживання своєї продукції всередині країни, тим самим підвищуючи рівень життя та сприяючи удосконаленню виробничих сил свого суспільства.

Загалом заходи по боротьбі з бідністю в Україні як у кризовий період, так і докризовий не зазнали особливих змін. Адже ті проблеми бідності, які існували до кризи, залишаються та набувають більш гострішого характеру. Тобто мету антикризової державної політики, як і в докризовій ситуації, складає збереження економічної стабільності, стійкий розвиток регіонів країни, турбота про добробут громадян тощо. Але в процесі створення антикризової програми управління повинні зробити акцент на найбільш уразливі сторони фінансово-економічної сфери держави та соціальної сфери у кризові періоди. В антикризовій програмі важливим є саме регулювання як фінансово-економічної сфери держави, так і реформи соціальної сфери.

Можна констатувати, що на сьогоднішній день ще не є сформованим

єдиний комплекс антикризових технологій державного управління в частині превентивного управління кризою. Разом з тим, передбачення кризи, на думку П.Ушанова, - це бажана, але дуже часто недосяжна, ніби лінія горизонту, в повсякденному управлінні мета при даному рівні розвитку продуктивних сил та виробничих відносин сучасного суспільства [20].

Створення антикризової програми, яка б реально передбачала зменшення кількості бідних у державі, не завжди вимагає винаходити щось зовсім нове, проте, можливо, унікальне для конкретної держави з урахуванням особливостей її становлення. Основним завданням антикризового менеджменту має стати впровадження реформ у тих сферах, які вже давно цього потребують. Для України одним з пріоритетних напрямків у соціальній політиці на шляху боротьби з бідністю має стати регіональний розвиток (робочими місцями та достойною заробітною платою мають бути забезпечені не лише жителі великих міст, але малих міст, селищ і сіл також); вдосконалення механізму надання соціальної допомоги саме найбільш вразливим групам населення; встановлення відповідних стандартів заробітної плати та рівня життя, які не передбачали б лише факт виживання людини. Необхідно розробити механізм відповідності освіти, праці та доходів, рівня життя людини.

У цьому випадку система антикризового управління повинна мати три яскраво виражених елементи: прогнозування кризи; профілактика кризи; виведення держави або певної сфери народного господарства з кризи (у разі необхідності).

Антикризове державне управління повинне будуватися враховуючи наступне: «управлінська реакція на небезпеки і загрози повинна відбуватися не після того, як вони вже здійснилися, використовуючи принцип «гасіння пожеж»; центр ваги

управління повинен зміститися у бік дій щодо недопущення і мінімізації втрат, якщо уникнути їх неможливо». Держава має забезпечити громадянам можливість реалізувати себе (отримати освіту, роботу), але і людина повинна бути активною та не скидати всі свої проблеми на державу. Криза – це поштовх до змін, але чи кожен уряд спроможний адекватно організувати їх? Все вищевикладене підтверджує висновок про те, що «антикризовий менеджмент як теоретична дисципліна може успішно розвиватися, лише інтегруючи концепції і дані економіки, соціології, психології, політології та інших гуманітарних наук. При цьому питання методології стають першорядними: аналіз складних, інтегрованих явищ вимагає системного, діалектичного підходу.

Література

1. Ленин В.И. Уроки кризиса // Сочинения. 4-е изд. – Т.5. – М., 1954. – С.73-77.
2. Революционная ситуация в России в середине 19 века / [Барабой А.З., Баренбаум И.Е., Герасимова Ю.И. и др.]; под. ред. М.В.Нечкиной. – М.: Наука, 1978 – 440 с.
3. Богданов А. А. Тектология: Всеобщая организационная наука. В 2-х кн.. Кн.1. – М.: Экономика, 1989. – 304 с.
4. Гамзаева Г.Е. Антикризисное управление: сущность, цели и задачи // Башкирский химический журнал. - 2007. - Том 14. - №2. - С.113-115.
5. Теория и практика антикризисного управления: Под ред. С.Г. Беляева, В.И. Кошкина. – М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1996. – 468 с.
6. Антикризисный менеджмент. Под. ред. А.Г.Грязновой. - М.: Ассоциация авторов и издателей "ТАНДЕМ", Издательство ЭКМОС, 1999.
7. Лигоненко Л.О. Антикризисное управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій. – К.: КНТЕУ, 2004. – 580с.
8. Попов Р.А. Антикризисное управление. - М: Высш. шк. , 2005. - 432с.
9. Управление в условиях кризиса. Пер.с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 256 с.
10. Хижняк Л.М. Держава як організатор соціально-економічного життя // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. - Випуск 15. - Х: ХНУ, 2009. – С. 163-170.
11. Мартин Брендан. В интересах общества? Приватизация и реформа государственного сектора: Пер. с англ. – Х.: Око, 1997. – 272 с. с. 26-27
12. Цілі Розвитку Тисячоліття Україна – 2010. Національна доповідь. - Київ, 2010. -Електронний ресурс: [http://www.undp.org.ua/files/ua_52412MDGS_UKRAINE2010_REP_ukr.pdf]
13. United Nations Development Programme. Poverty and social impact analysis of the economic crisis in Ukraine. Kyiv, 2009. Електронний ресурс: [http://content.undp.org/go/cms-service/stream/asset/?jsessionid=a9NwixCw_1Ja?asset_id=2636830]
14. Бьюкенен Дж. Конституция экономической политики // Вопросы экономики. – 1994. – №6. – С. 104 – 113. с. 57
15. Бідність в Україні: міжнародний та регіональний вимір. Матеріали до засідання “круглого столу” на тему: “Реалії та перспективи подолання бідності в Україні”. Київ, 04.2010. Електронний ресурс: [http://www.pdp.org.ua/images/stories/materials/poverty_web.pdf].
16. Євдокимова В. В.Особливості проблеми виміру та подолання бідності в Україні // Наукові записки. – 2008. - Том 83. Соціологічні науки. - С.40-46
17. United Nations Development Programme. Poverty and social impact analysis of the economic crisis in Ukraine. Kyiv, 2009. Електронний ресурс: [http://content.undp.org/go/cms-service/stream/asset/?jsessionid=a9NwixCw_1Ja?asset_id=2636830]
18. Council Recommendation on the 2009 up-date of the broad guidelines for the economic policies of the Member States and the Community and on the implementation of Member States' employment policies. Brussels, 28.01.2009. Електронний ресурс: [http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication13504_en.pdf].
19. Крутик А.Б., Муравьев А.И. Антикризисный менеджмент. – СПб: Питер, 2001. – 432 с.
20. Ушанов П.В. Антикризисное управление как новая парадигма управления // Эффективное антикризисное управление – 2010. - №1 (60). – С.66-79.
21. Воронкова О. В. Подходы к определению и измерению бедности// Экономический вестник Ростовского государственного университета. - 2007. - Том 5. - №3. - С. 147-154.
22. Євдокимова В. В.Особливості проблеми виміру та подолання бідності в Україні // Наукові записки. – 2008. - Том 83. Соціологічні науки. - С.40-46.
23. Красун А., Турчин Я. Бідність в Україні та шляхи її подолання// Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. - 2008. - №20. – С. 81-85.